

teolozi (J. Fletcher, U. Eibach) kao i katolički (A. Auer, B. Häring i P. Sporken) kao i liječnici R. Kautzky i M. von Lutterotti. U obranu prava na samoubojstvo ustaje radikalno J. Fletcher, koji u tom pravu vidi »signaturu slobode«. Imajući u vidu da je on ujedno i predstavnik krajnje »etike situacije«, ovaj njegov stav ne začuđuje. U. Eibach dopušta »ubijanje iz milosrđa« jedino u veoma rijetkim i krajnje teškim slučajevima. Po A. Aueru i katolička moralka dopušta da čovjek »umre svojom vlastitom smrću«, no aktivno skraćivanje života nije dopušteno. Moguće je i dopušteno da se teškog pacijenta u nekim okolnostima prepusti da umre u dostojanstvu. Slično gledište zastupa i B. Häring. Malo diferenciraniji je u tome P. Sporken. On smatra da bi se u nekim krajnjim slučajevima moglo zastupati, na subjektivnom planu, i aktivno ubrzavanje procesa umiranja. Sličnom mišljenju naginje i liječnik Kautzky, dok M. von Lutterotti je protiv aktivnog skraćivanja života, no time nije rečeno da nema mjesta liječničkoj pomoći u umiranju.

Sedmi i završni dio posvećen je pravnim implikacijama. G. Geilen raspravlja o ustanovljenju smrti i legalnim posljedicama, K. Engisch studira samoubojstvo i eutanaziju prema njemačkom pravu dok G. Simson proširuje pogled i na druga zakonodavstva. G. G. Roellecke postavlja načelno pitanje može li se govoriti o »pravu na smrt« i zaključuje da se takvo pravo ne da izvesti ni iz osnovnih ljudskih prava ni, na primjer, iz njemačkog zakonodavstva. J. Möllering raspravlja o »privatnosti« smrti, osvjetljujući to američkim zakonodavstvom koje priznaje »right of privacy« kao veoma važnu stvar. No razna anglosaska društva za promicanje eutanazije veoma mnogo govore o tom »pravu na smrt«, svjesno izraženom za vrijeme života. Za to se zalaže i L. Kutner u svom referatu. Još imaju svoje priloge P. Bringewat i N. N. Kittrie, a kao zadnji je prilog izdavača cijelog sveska i pravnik Albina Esera, koji iznosi neka temeljna zapažanja o pitanju novog prava s obzirom na smrt. U knjizi se nalaze još i tri sažeta prikaza diskusija na simpoziju.

Tko se želi ozbiljnije pozabaviti problematikom eutanazije i samoubojstva, a ići će u ovoj knjizi obilje materijala aznih pogleda koji pokazuju svu teinu problematike. No svuda se zapa-

ža pojačan interes za ova pitanja. Moralna teologija će morati svakako ući u mnoge pojedinosti, no čini se da je najvažniji problem kako temeljno kršćansko gledanje na umiranje i smrt humano protumačiti usred današnjeg tehniziranog svijeta. Pri tom je neizbježan stanovit pluralizam shvaćanja, koji nas danas prati a koji će se po svoji prilici u budućnosti još više osjećati.

M. VALKOVIĆ

J. ENDRES, GUARDATE GLI ANIMALI DEL CAMPO. L'ETOLOGIA A SERVIZIO DELL'ETICA, Edizioni Paoline, Bari 1975., 160 str.

Malo je teoloških studija za koje bi se moglo kazati da su poput knjige »Guardate gli animali del campo« ostale gotovo nezapažene i nepoznate našoj čitalačkoj publici. Djelo je objavljeno 1975. godine, a tematika je veoma zanimljiva. J. Endres, profesor moralne teologije na Accademia Alfonsiana u Rimu, pokušao je iznijeti temeljna načela etologije, mlade znanosti koja se bavi otkrivanjem i uspořádivanjem ponašanja ljudi i životinja kako bi se što bolje i potpunije upoznao ljudske čine. Valja odmah istaknuti da je autor knjige u ovoj stvari zauzeo trijezan i objektivnan stav. S jedne strane ističe neophodnost obaziranja moralista na znanstvena dostignuća etologa i stručnjaka drugih eksperimentalnih znanosti, a s druge strane opet upozorava etologe da ostanu unutar granica etološke znanosti koja nam svojim znanstvenim dostignućima želi pomoći da što bolje upoznamo psihološku strukturu ljudskog djelovanja.

J. Endres je knjigu razdjelio na dva dijela. U prvom dijelu govori se o doprinosu etologije u tumačenju psihološke strukture ljudskog čina kao takvog. Drugi dio izlaže doprinos etologije u tumačenju ljudskog čina ali pod etičko—moralnim vidom.

Da bi se moglo što bolje i potpunije shvatiti ljudsko djelovanje kao jednu cjelinu koja je ipak sastavljena od raznih komponenata te protumačiti psihološku i moralnu strukturu ljudskog čina potrebno je osvijetliti dva temeljna problema: što su to ljudski čini i kako treba djelovati da budu moralno ispravni? O tim i sličnim problemima govori se u prvom dijelu. Pi-

sac se najprije zaustavlja na izlaganju već dobro poznatog značenja izraza »actus humanus« ili »actus moralis«. Nakon toga donosi sintezu raznih filozofskih tumačenja psihološke strukture ljudskog čina. Platon i platonisti ljudski čin identificiraju s čovjekovim duhovnim djelovanjem. Epikurejci su, naprotiv, zauzeli posve oprečan stav i ljudski čin poistovjećuju s ne-duhovnim ili tjelesnim čovjekovim djelovanjem. Takovo materijalističko poimanje starih epikurejaca u novije vrijeme zastupaju Th. Hobbes, O. Spengler, D. Morris, S. Freud i drugi. Postoji i treća teorija koja za ljudski čin kaže da on nije ništa drugo doli jedinstvo duhovne i tjelesne aktivnosti. Ali i unutar ove posljednje teorije postoje tri posebna smjera. Prema jednama riječ je o čisto izvanjskom i veoma slabašnom duhovnom i predstavnici ovog mišljenja jesu B. Spinoza, G. W. Leibniz, G. Vh. Fehner i W. Wundt. Za druge ljudski čin je nutarnje ali ipak nesavršeno jedinstvo duhovnog i tjelesnog u čovjeku. Duh i tijelo u svom djelovanju ponašaju se kao dvije potpune i zasebne supstancije. Najpoznatiji zastupnik ove teorije je Descartes, jedan od tvoraca moderne antropologije. Treća grupa smatra da se za ljudski čin može kazati da je on izražaj potpunog nutarnjeg jedinstva duhovnih i tjelesnih moći u čovjeku. Najpoznatiji predstavnici ove struje jesu Aristotel i Toma Akvinski.

Treće poglavlje prvog dijela knjige govori o doprinosu etologije u tumačenju psihološke strukture ljudskog čina. Taj doprinos ipak ne treba shvatiti kao neko novo tumačenje ljudskog čina. Etolozi prihvaćaju filozofsko učenje koje tvrdi da je ljudski čin sastavljen od duhovnih i tjelesnih elemenata. Njihov prvotni interes je produbljavanje ne-duhovnih čovjekovih djelovanja te ono što etolozi prvenstveno žele protumačiti nije utjecaj duha na čovjekova tjelesna djelovanja nego samo ovisnost ljudskih čina o biološko-fiziološkim čovječjim i životinjskim impulsima.

Kao polazna točka etoloških istraživanja jest uvjerenje da sve životinjske vrste proizlaze iz jedne, prvobitne ili izvorne vrste, a svi ljudi od istih preda. Nadalje treba spomenuti da postoje izvjesna urođena ponašanja zajednička kako ljudima tako i životinjama. Te prirodene sklonosti kod

životinja etologija promatra i proučava prvenstveno zato da bi se moglo što bolje razumjeti slična urođena svojstva kod ljudi. Želimo li, nadalje, da etološka istraživanja budu objektivna potrebno je da se promatranje ponašanja ljudi i životinja obavlja u normalnim prirodnim ambijentima.

Kada je riječ o najznačajnijim urođenim ponašanjima koja su zajednička ljudima i životinjama na prvom mjestu treba spomenuti instinkte ili impulse. Etolozi se u promatranju istih prvenstveno usmjeruju na njihovo fiziološko promatranje, tj. orijentiraju se prema unutarnjim determinizmima i mehanizmima. Postojanje takvih instinkata, urođenih svim ljudima, jasno se može uočiti u ponašanjima gluho-nijemih ljudi. Oni radi fizičkog defekta nisu mogli naučiti kako bi se trebalo vladati u pojedinim situacijama, a uza sve to oni se smiju, plaču, vesele i očituju svoje osjećaje upravo onako kako to čine sve druge, posve zdrave osobe. Kao drugi dokaz postojanja urođenih instinkata mogu nam poslužiti izvjesna ljudska ponašanja koja su jednaka svim kulturama i civilizacijama, npr. otpor i antipatija prema strancima, težnja da se prijede u viši društveni sloj, znakovi simpatije i antipatije, altruizma i slično. U izlaganjima o urođenim ponašanjima koja su zajednička ili barem slična ljudima i životinjama treba svakako spomenuti sklonost prema nekom teritoriju, težnju za privatnim vlasništvom, seksualnim životom, potrebu hranjenja i zaštite mladih sa strane odraslih ljudi ili životinja, neophodnost života u grupi ili zajednici i slično. Uza svu sličnost tih urođenih ponašanja ljudi i životinja treba odmah napomenuti da među njima postoji ogromna razlika. Dovoljno je spomenuti samo uvjete i fiziološke procese u kojima nastaje seksualni instinkt kod ljudi i životinja, pa da se uvidi kako je ta razlika ogromna i na prvi pogled gotovo nesaglediva.

Na početku drugog dijela knjige koji govori o doprinosu etologije razjašnjenju ljudskog čina pod etičkim vidom J. Endres navodi tekst sv. Tome (I-II, 24, 4 ad 3) koji kaže da se kod životinja mogu primijetiti ponašanja slična onima kod ljudi. Ali uza sve to treba odmah jasno istaknuti da je čovjek jedino živo biće na zemlji koje je sposobno ostvariti moralne čine budući da samo on, obdaren sviješću i slobodom, može ostvariti

uvjete koji su neophodni za realizaciju moralnih čina. Istina, neki ljudski čini svoje porijeklo vuku od izvjesnih instinkata i impulsa ali takvi čini postaju moralni zato što je čovjek u njih utkao svoju slobodu i tako su ti čini izražaj čovjekove volje koja se je na njih posve slobodno odlučila.

U daljnjem dijelu izlaganja tvrdi se da usprkos biblijskih tekstova Izr 6, 6—8 i Mt 10,16 ne možemo tražiti uzor čovječjim djelovanjima u bićima koja su na nižem stupnju savršenstva od čovjeka. Redovito se kao uzor postavlja netko ili nešto što je odličnije i vrednije od onoga čemu se to postavlja kao ideal. Ono što životinje čine se da usprkos biblijskih tekstova Izr slijedeći svoj instinkt to čovjek ostvaruje slobodno i svjesno te ga zbog toga nikako ne smijemo degradirati tražeći od njega da se ugleda na nešto što je manje savršeno od njega i njegove moći samoodlučivanja za moralno djelovanje.

Osim onih ponašanja životinja koja bi se moglo staviti u sklad s moralnim normama postoje i druga koja se nikako ne može dovesti u harmoniju s tim normama, kao npr. ubojstvo seksualnog partnera nakon općenja, ubojstvo poroda, udaljavanje starijih životinja izvan grupe da tako izolirane uginu i slično. No ova oprečnost o kojoj smo upravo govorili samo je prividna jer takva ponašanja životinja odgovaraju osnovnoj normi blagostanja i opstanka vrste kod koje pojedinci nisu drugo negoli pojedinci-sredstva a ne pojedinci-osobe kako je to slučaj kod ljudske vrste.

Posljednje stranice knjige osvrću se na razna pitanja koja se postavlja ju kao logička posljedica promatranja vladanja životinja a mogu biti veoma korisna za ljudski moralni život. Potrebno je odmah istaknuti da etolozi promatraju reagiranja životinja ne pod vidom moralne dobrote ili zloće nego pod vidom »pravedno« ili »nepravedno«. Etolozi u svojim istraživanjima rado prelaze na područje moralnog reda. Uza sve to treba ipak priznati da nam etologija može pokazati kako čovjek može i proširiti područje slobodnih djelovanja podvrgnuvši svojoj volji različite prirodne procese koji su inače prisutni u njegovu životu.

Na kraju treba spomenuti da etologija može otkriti »quasi« moralni značaj mnogih ponašanja te indicirati način kako ih preoblikovati u stavove autentične moralnosti.

Knjiga J. Endresa preporuča se svima, a napose onima koji žele potpunije upoznati psihološku strukturu ljudskih čina i doprinos etologije u tumačenju spomenute kulture.

Marijan BIŠKUP OP

EIBACH ULRICH, ETHISCHE PROBLEME DER MEDIZIN AUS CHRISTLICHER SICHT, R. Brockhaus Verlag, Wuppertal 1976, str. 576, DM 39.

Ovo djelo nastavlja moralno-medicinsku problematiku koju je mladi autor započeo u svojoj disertaciji »Recht auf Leben — Recht auf Sterben«, objavljenoj 1974. godine a koja je već doživjela i drugo izdanje, što nije baš često kad se radi o doktorskim disertacijama. Ovim drugim djelom, kojemu je naslov »Medicina i ljudsko dostojanstvo. Etički problemi medicine iz kršćanske perspektive«, autor nastavlja i proširuje problematiku. Glavni sadržaj knjige su moderni problemi u vezi s produženjem odnosno skraćivanjem života (ubojstvo, samoubojstvo i eutanazija), ali je autor dodao i druga poglavlja i zaokružio problematiku. Djelo je veoma iscrpno i koristi najsvremeniju i medicinsku i teološku literaturu njemačkog i engleskog jezičnog područja. Autor je protestant, asistent na sveučilištu u Bonnu, ali ujedno i dušobrižnik u sveučilišnoj klinici, pa se u njegovu djelu osjeća prisutnost ne samo učenjaka nego i pastoralnog radnika.

Knjiga ima uvod u tri dijela. U uvodu autor prikazuje »mit o zdravlju te granice i troškove medicine«. Radi se zapravo o korekturi i kritici one formulacije totalnog zdravlja koju je prihvatila Svjetska zdravstvena organizacija: »Zdravlje je stanje potpune tjelesne, duševne i društvene ugodnosti a ne samo odsutnost bolesti i nemoci«. Toj idealiziranoj definiciji zdravlja protivi se konkretna stvarnost, a osobito je potkapaju sve veći troškovi u medicini, koji rastu u nedogled.

Realno gledanje na zdravlje i bolest zahtijeva realistički pristup. Prvo poglavlje, relativno kratko, govori o idejnoj pozadini i etičkoj problematiki koja se krije u današnjoj povezanosti medicine i tehničkog napretka. U medicinu se pomalo uvlači tehnicistički mentalitet, koji kao da gubi iz vi-